

UTMARK - tidsskrift for utmarksforskning

Spesialseksjon fra seminaret «Innovasjon eller invasjon – hva skjer i utmarka?»

<http://www.utmark.org> | Nummer 1&2&S 2014

HTML

Fagfellevurdert artikkel | Peer reviewed article.

Mottatt 17.03. 2014 - Akseptert 18.12. 2014

Allmenningsrettene til småviltjakt som forsvant.

En analyse av Follafooss privatallmenning i Verran

Anne Sigrid Haugset
Erling Berge

Trøndelag Forskning og Utvikling AS - **TFoU**
Norges miljø- og biovitenskapelige universitet - **NMBU**

I Verran kommune i Nord-Trøndelag har bygdefolket tradisjonelt benyttet seg av allmenningsretter til småviltjakt uten hund i Follafooss privatallmenning. De lovfestede allmenningsrettene til jakt må i dag regnes som tapt, men likevel synes enkelte brukere av området å fortsette en viss jaktpraksis basert på oppfatninger om at bygdefolket har disse rettighetene. Fra slutten av 1990-tallet har jaktrettighetene for lokalbefolkningen vært opphav til relativt skarpe konflikter mellom grunneier og eiendomsløse jegere i området rundt allmenningen. Denne artikkelen er en gjennomgang av hvordan bygdefolkets tilgang til småviltjakt uten hund har utviklet seg etter at allmenningen ble solgt fra Kongen i 1801 fram til i dag, og hva det er i denne utviklingen som har gitt grunnlag for skarpe konflikter, motstand og uformelle sanksjoner mot grunneier lokalt.

English summary:

Loss of commonage to do small game hunting. An analysis of Follafooss private common in Verran, Norway.

In the municipality of Verran people living around Follafooss "private commons" are still actively using their ancient rights of common to hunt small game without dog. The legal authorities are today of the opinion that such rights have been extinguished. However, some of the local hunters do not agree and are still exercising them. Since the end of the 1990s the hunting rights of the local people have been at the core of fairly strong conflicts between the land owner and the landless hunters in the area of the commons. The paper will outline the history of the transformation of the rights governing the exploitation of resources of the commons from the sale of the King's commons in 1801 to the current conflict and how this transformation locally has created sharp conflicts, resistance, and informal sanctions of / against the land owner.

Keywords: rights of common; legislation; loss of customary rights; hunting of small game

Innledning

Allmenningen som eiendomsform har lange tradisjoner og røtter i Norge, men som i andre vesteuropeiske land har en omfattende overgang til individuelt eierskap (enclosure) funnet sted i kjølvannet av den industrielle revolusjonen. Sosiale, økonomiske og teknologiske endringer i samfunnet førte til at de tradisjonelle allmenningsinstitusjonene ble oppfattet som ineffektive i ressursforvaltningen (Bravo og De Moor 2008). I norsk utmark er allmenningene i dag representert ved statsallmenninger (Norge 1975) og bygdeallmenninger (Norge 1992b). En tredje allmenningskategori, privatallmenningen, har ikke samme status og lovverk i dag, og er i stor grad blitt avvirket i norsk utmark. I en privatallmenning eies grunnen av en eller flere private grunneiere som ikke nødvendigvis har allmenningsrett, mens gruppen som har allmenningsrett er flere enn grunneierne. Myndighetene forsøkte fra 1863 å avvikle privatallmenningen, og skogdirektøren mente i 1909 at en hadde lyktes med dette (Skogdirektøren 1909). Likevel besto noen av privatallmenningene (NOU 1985).

Denne artikkelen er en beskrivelse av overgangen fra allmenningsretter til individuelt eierskap for fiske og småviltjakt uten hund i Follafooss privatallmenning. I Verran kommune i Nord-Trøndelag har standhaftige lokale oppfatninger om bygdefolkets allmenningsrett til småviltjakt uten hund trukket full privatisering av jakta ut i langdrag. Historien om Follafooss allmenning illustrerer derfor en langvarig prosess med overgang til individuell eie som startet i 1801 da grunnen ble solgt fra Kongen til proprietær Müller. Vi ser i dette arbeidet på hvordan lovgiving og kompliserte juridiske forhold, ulike grunneiere, interessekamper og tradisjoner lokalt har påvirket privatiseringen av småviltjakta i allmenningen.

Vi søker svar på følgende problemstillinger:

- Hvordan utviklet bygdefolkets jakttilgang, jaktpraksis og oppfatninger om egen jaktrett seg fra salg av grunnen fra Kongen og fram til i dag?
- Hva er det med denne utviklingen som har gitt grobunn for relativt skarpe konflikter og stort

engasjement rundt lokalsamfunnets jaktretter også i dag?

Gjennom beskrivelsen og analysen av Follafoss allmenning som eksempel ønsker vi å gi et bidrag som viser kompleksiteten i forholdet mellom eiendomsregimer og goder i norsk utmark, og hvordan endringer drives fram både av generell samfunnsutvikling og sentralt lovverk og av helt spesielle, lokale forhold og av samspillet mellom dem. Beskrivelsen av det som skjedde i Verran dokumenterer også hvordan lokalt engasjement kan «blokkere» utøvelsen av rent privat grunneierskap dersom rettsoppfatningen lokalt kolliderer med forvaltningen av området.

Allmenninger i Norge

Den moderne forståelsen av allmenning har i Norge fjernet seg fra forståelsen av begrepet «commons» i internasjonal forskning. Internasjonalt har en med utgangspunkt i den vanlige situasjonen med felleseie av naturressurser (beite, skog, fisk og vilt) og studier av hvordan slik felleseie har fungert, både i forhold til bærekraften i bruk og i forhold til levekårene for brukergrupper, beveget seg inn i studier av forvaltningene av globale åpne allmenninger (atmosfæren, havet), offentligrettslig naturvern av ulik type (nasjonalparker, biodiversitet, økosystemtjenester) og nyere typer teknologiskapte eller teknologiavhengige ressurser som er eller med stor fordel kunne være i felleseie (Berkes 2007; Paavola 2007, 2008; Frischmann 2012; Bertacchini et al. eds. 2012; Berge and Kranakis 2011; Hess and Ostrom 2007; Stern 2011).

I Norge har en snevret inn allmenningsbegrepet samtidig som andre typer felleseie begrepsmessig blir delt mellom rent statlig/ kommunalt eie på ene siden og familie-/ smågruppeeiendom (realsameier) på andre siden. Slik staten i dag organiserer ressursforvaltning i mellomrommet mellom statens primær oppgaver og smågruppes hopehav blir en stor og viktig del av internasjonal forskning irrelevant og forvaltningsregimene som styrer oss blir mindre nyttige enn de kunne vært. Men det er en annen historie. Her skal vi se nærmere på et lite utsnitt av den utviklingsdynamikken som har brakt oss dit vi er i dag.

Lovgivningen om norske allmenninger slik vi forstår dem i dag starter med loven fra 12. oktober 1857 (Norge 1857a), men har røtter tilbake så langt vi kan følge norsk lov i skriftlige dokument. I Magnus Lagabøters Landslov (1274) skiller en mellom privateiendom og allmenning. Kongen har rett til å bygsle (leie ut) jord i allmenning til hvem han vil (Taranger 1915, 156). Men først i 1687 i Christian Vs Norske Lov omtales de store skog og fjellstrekninger som «Kongens Alminding» der det etter hvert etablerte seg en praksis med at Kongen tilkom den delen av ressursene som ikke ble utnyttet av bygdebefolkningen (allmuen), ofte omtalt som restretten. På 1700 tallet og fram mot 1814 solgte Kongen mye av sine allmenninger. Han solgte da den restretten som tilkom kongen. Bygdefolkets retter i allmenningen skulle være uforandret. Salget av allmenningsgrunn ble forbudt mellom 1821 og 1848. Det var ikke forbudt i perioden 1848-1857, men ble forbudt igjen da en definerte stats, bygde- og privatallmenninger ut fra eiendomsretten til grunnen (Norge 1857a). Alt i 1863 (Norge 1863) ble det bestemt at privatallmenninger skulle fjernes. I kapittel 3 i denne loven går det fram at privatallmenning skal deles mellom grunneier(e) og bruksberettigede i en individuelt eid strekning og en felleseid strekning styrt etter reglene for bygdeallmenninger (slik det er bestemt i Norge 1857a). Dette skulle skje enten ved minnelig overenskomst eller ved frivillig bruk av en regjeringskommisjon (Norge 1857b). Dersom frivillig deling ikke er kommet i stand etter 20 år vil privatallmenningen bli delt på overnevnte måte ved tvang (§42 i Norge 1857b).

På 1900 tallet blir ideen om allmenning mer og mer knyttet til statsallmenningene. Detaljert nasjonal lovgivning for allmenningene viste seg komplisert. Grensene mellom individuelt eid grunn og statsallmenningsgrunn var et stort problem. Å fastslå slike grenser var en av oppgavene til Høyfjellskommisjonen oppnevnt i 1908 som en dømmende kommisjon der anker gikk direkte til høyesterett. Den var i virksomhet fram til 1953, men var da ikke ferdig med alle deler av Sør-Trøndelag. Fjellogen av 1920 ble iverksatt til og med Sør-Trøndelag. Nord-Trøndelag ble i prinsippet inkludert i 1926 da Stortinget vedtok å definere «statens umatrikulerte grunn i Nord-Trøndelag» som statsallmenning. Nordland og Troms er fremdeles holdt utenfor Fjellogen. Trolig tilskyndet av den store variasjonen i «tida og tilhøva» i de ulike landsdeler, introduserer Fjellogen et for Norge litt uvanlig forvaltningssystem. For ressurser som rundt 1914 var anerkjent som allmenningsressurser, overlater de alt utenom trevirke til en kommunalt oppnevnt nemnd som til tross for at den er kommunal har ansvar overfor departementet. For skogressursen skal brukerne velge et styre som i samarbeid med Statskog (eller dens forgjenger) skal forvalte skogen. Styret kan i tillegg velge å drive skogforvaltningen etter lov om bygdeallmenninger. Forvaltningssystemet må ut fra sine forutsetninger ansees som rimelig vellykket. Men det mangler en teoretisk velinformert studie av hvorfor det synes å fungere bra (Runningen 2012). Det kan argumenteres for at det vil falle inn under det som i internasjonal forskning omtales som adaptiv fellesforvaltning (adaptive co-management (Berkes, Colding and Folke 2003).

Ser vi i år 2014 tilbake på de siste 200 årene og utviklingen av den langsiktige prosessen rundt forståelsen av hva allmenning er og hvilke funksjoner den skal ha, er det en rimelig konklusjon at begrepet allmenning har blitt innsnevret og konkretisert. Fra å være en uspesifisert rett for bygdefolk til å utnytte ressursene i «Kongens alminding» til eget livsopphold (selvsagt slik tida og tilhøva ga anledning), har det etter hvert gått i retning av å forstå bruk av allmenningsretten som en rett for spesifiserte gårdsbruk til trevirke/ tømmer til bruk i gårdsdriften og beite (med seter) for vinterfôdd buskap. Ettersom teknologisk og samfunnsmessig endring har gjort etablerte allmenningsressurser overflødig eller ulønnsomme, er de ikke blitt erstattet av ny bruk. Nye ressurser eller bruksmåter som for eksempel vannkraft eller vindkraft har blitt gjort til en del av grunneierretten. Inntekter fra tomtefeste i statsallmenning ble etter lange forhandlinger delt mellom staten og fjellstyret (Runningen 2012, 79-83). Forsøk på å gi turistindustrien bedre tilgang til områder fredet etter naturvernloven har

ikke gitt noen resultater (Fedreheim 2013). I statsallmenningene som ikke er fredet har tilgangen til jakt og fiske vært igjennom en prosess der alle borgere i økende grad er gitt like muligheter for tilgang. Bygdefolk har i mindre og mindre grad særretter. Dette kommer vi tilbake til nedenfor.

Datagrunnlag og metode

Artikkelen bygger på empiri skaffet til veie gjennom en innholdsanalyse av artikler i Trønder-Avisa (region/lokalavis med god dekning i Verran) for perioden 1965-2012 (Haugset og Berge 2013b) og en spørreundersøkelse til personer som bruker området Follafooss privatallmenning aktivt i dag (Haugset og Berge 2013a).

Innholdsanalyse av avisartikler

Trønder-Avisa er Nord-Trøndelag fylkes største avis. Den utgis i Steinkjer med opplag på cirka 21.000 og har stor dekning spesielt i Innherredsområdet som også omfatter Verran. Trønder-Avisa har et digitalt avisarkiv basert på skanning av avissider, og dette arkivet går helt tilbake til 1864 og omfatter også «forgjengerne» til dagens Trønder-Avisa. De i alt 82 artiklene (nyhetssaker, leserinnlegg, lederartikler, annonser) som er vurdert som relevant og benyttet i analysen er skaffet til veie gjennom systematiske søk i dette tekstarkivet. Artiklene er gjennomlest, og innholdet er sammenstilt og drøftet i Haugset og Berge (2013b).

Vi har valgt å bruke avisartiklene som empirisk materiale fordi vi mener lokalavisas omtale gir et godt bilde av «det offentlige ordskiftet» og diskusjonen som fant sted rundt jaktrettighetene i allmenningen. Det ligger blant annet både i redaktørplakaten og i yrkesetikken til journalisten at alle parter i en konfliktfylt sak skal få mulighet til å komme til orde i spaltene. Teknologien avisarkivet baserer seg på gjør at en må finne eksakt korrekt søketerm for å få treff i arkivet. Systemet baserer seg på optisk omgjøring av bilder til tekst, og det ligger derfor ikke inne noen automatiske hjelpesøk etter synonymer eller toleranse for skrivefeil. Dette gjør at det er vanskelig å være sikker på at en har funnet alt relevant materiale. I tillegg kan avisas redaksjon i seg selv fungere som et «filter» som forstyrrer bildet, fordi det alltid vil være et valg hva en bruker ressurser og spalteplass på å skrive om. Dersom helt sentrale hendelser eller stemmer i lokalsamfunnet er utelatt eller overdrevet, vil framstillingen vår kunne bli skjev. For å kvalitetssikre og validere bildet vi tegner opp på bakgrunn av avisartiklene, benyttet vi derfor en nøkkelinformant bosatt i Verran som leste igjennom, vurderte og kommenterte funnene og framstillingen (Haugset og Berge 2013b).

Spørreundersøkelse til dagens brukere av området

Det ble våren 2012 gjennomført en spørreundersøkelse til totalt 708 personer som vi antok var brukere av området Follafooss privatallmenning i dag (Haugset og Berge 2013a). Eierne av hytter enten i eller i nærheten av allmenningen, bruksretthavere i området og registrerte jegere bosatt i Malm og Follafooss fikk tilsendt spørreskjemaet. 292 av dem (41 prosent) svarte på undersøkelsen, som i tillegg til å ta opp spørsmålet om hvem som har jakt- og fiskerett også omhandlet holdninger til bruk og vern av natur. Det var klart flere menn (77 prosent) enn kvinner blant respondentene, noe som har sammenheng med at det står flere menn i jegerregisteret og at flere menn enn kvinner sto oppgitt som hytteeiere. Flertallet av respondentene var hytteeiere ved Holden (58 prosent), det vil si inne i allmenningen. Cirka halvparten av respondentene var bosatt i Verran kommune. Få av dem (12 prosent) eide selv eiendommer i utmark større enn en vanlig hyttetomt (Haugset og Berge 2013a). Datamaterialet er ikke representativt for andre enn de som har svart på spørreundersøkelsen, men gir likevel et innblikk i hvordan ulike kategorier av brukere av utmarka oppfatter spørsmålet om lokalbefolkningens rettigheter til jakt og fiske.

Follafooss privatallmenning og bygdefolkets jaktrettigheter

Follafooss privatallmenning er et utmarksområde som ligger i Verran kommune i Nord-Trøndelag. I dag eies området av Ulvig Kiær AS, et utmarksselskap med hovedfokus på kommersiell skogsdrift. Området er på cirka 117 000 dekar, og inneholder blant annet en del produktiv skog, en større innsjø (Holden) som er magasin for kraftproduksjon i regi av Nord-Trøndelag elektrisitetsverk, fjell- og beiteområder over skoggrensa, noen setre og cirka 250 hytter av moderat størrelse og standard rundt Holden. Området er i aktiv bruk til rekreasjonsaktiviteter (inkludert jakt og fiske), i forbindelse med hytteliv, tømmerproduksjon, beite av sau og rein og kraftproduksjon. Hyttene i Follafooss allmenning eies i hovedsak av innbyggere i kommunen eller nabokommunene (Haugset 2011). Tettstedet Malm i Verran var fram til cirka 1990 et gruvesamfunn som var relativt sterkt preget av sosial lagdeling, segregert bosetting og generelle klassemotsetninger, og dermed skilte seg fra de omkringliggende bygdene (Ekman 2010). Området i allmenningen var tradisjonelt gruvearbeidernes ferie- og friluftslivsparadis, mens funksjonærene bygde sine hytter i et annet fjellområde (Larsen, Skevik og Vanebo 2006). Lokalbefolkningen i Verran er også i dag både opptatt av og tilfreds med nærheten de har til naturen i kommunen, og med naturen og landskapet i Verran, og trekker fram naturen som det mest positive ved å bo i Verran (Haugum og Sivertsen 2010).

Den 26. mars i 1799 ble Follafooss allmenning sammen med andre områder solgt på auksjon fra Kongen. Det høyeste budet ble lagt inn av proprietær Müller, som ervervet eiendommen formelt 14. januar 1801. Det var imidlertid en rekke andre som hadde eiendomsinteresser i området, blant annet virkesrett, seterrett, beiterett og rett til å fiske. Kongen kunne bare selge sin egen eiendom. De øvrige bruksberettigedes rettigheter ble derfor ikke påvirket av dette salget. Follafooss allmenning ble gjennom dette salget det som senere kom til å hete privatallmenning, der grunnen eies enten av andre enn de bruksberettigede eller av en gruppe mindre enn halvparten av de bruksberettigede (NOU 2007,

Falkanger 2009).

Lowverket

Vi gjør ikke her noen inngående rettsvitenskapelig analyse av allmenninger, dette finnes blant annet hos Stenseth (2005) og Falkanger (2009), men begrenser oss til å beskrive større trekk og hendelser i lovgivingen som er nødvendig kontekst for analysene av bygdefolkets jaktpraksis i Verran (Berge og Haugset 2013). Vi har imidlertid merket oss den lange historien der stridens kjerne, småviltjakt uten hund, har vært å anse som en allemannsrett internt i bygdelagene.

Jakt har vært lovregulert siden 11-1200 tallet. Men lovtekstene er ikke lette å tolke. Det synes i dag enighet (Austenå 1965; Kjos-Hanssen 1983) om at det var fri jakt på rovvilt med unntak av bjørn i vinterhi. Den som oppdaget hiet kunne tinglyse rett til å jakte der. Storvilt (elg, hjort og rein) kunne jaktet bare av jordeieren. Lovreglene i loven fra 1276 (Taranger 1915, 155) sier at jakt på elg (og antakelig annet storvilt) var åpent for alle utenfor private områder. Denne loven var hovedsakelig gjeldende fram til 1687. Da var 1276 lovens allmenninger blitt til «Kongens almindig» og for områder som ikke var kongeallmenning var det ofte uklart hvem som var eier. Det var trolig ulike former for lokale sameier som dominerte. Midt på 1700 tallet krevde jakt i kongeallmenning tillatelse fra Kongens representant i distriktet. Jakt på småvilt synes å ha vært tillatt for alle. I utmark utenom allmenningen krevde det likevel jakt uten hund. Et forsøk på å gjøre småviltjakt uten hund til en grunneierrett i 1730 skapte så stor motstand at regelen måtte trekkes tilbake året etter (Kjos-Hanssen 1983). I all hovedsak kan en si at jakt på småvilt uten hund i bygdas utmark var en allemannsrett for bygdefolk fram til 1899 da den nye jaktloven gjorde all jakt til en grunneierrett, men med unntak for allmenninger.

Avvikling av privatallmenningen?

I 1863 tok myndighetene som tidligere nevnt initiativ til å avvikle privatallmenningen som eiendomsform i norsk utmark gjennom lov om «skovvæsenet». Tidlig på 1900-tallet rådet oppfatningen om at praktisk talt alle privatallmenninger var skiftet ut (Falkanger 2009). Hos skogforvaltningen synes det å ha vært en oppfatning om at privatallmenningen i 1909 alt var avviklet:

Da alle privatallmenninger, som kjendes, nu er delt, skal det ikke længre findes sådanne. (Skogdirektøren 1909, s. 131).

I Verran greide en ikke å komme til enighet om en utskifting, og i 1886 fastslår myndighetene at situasjonen i Verran ikke gir grunnlag for en slik deling. Rettigheter til fiske, jakt og beite viste seg svært vanskelig å dele opp på denne måten, og en del privatallmenninger besto (NOU 1985, 14-15). I 1937 møtes grunneier og bruksretthavere i Follafoss allmenning i retten for å avgjøre hvorvidt bruksretthaverne fortsatt hadde rett til tømmer til gårdens behov fra Follafoss privatallmenning. Høyesterett fastslo at denne tømmerretten var falt bort fordi den ikke var utøvd på lang tid. Derimot stadfestet dommen at øvrige allmenningsrettigheter som var til stede i 1801, fortsatt besto i Follafoss privatallmenning (Høyesterett 1937).

Privatallmenningen synes i dag å oppfattes av myndighetene som en marginal institusjon, dersom den i det hele tatt eksisterer. I NOU 1985: Revisjon av allmenningslovgivingen pekes det på at det fortsatt finnes privatallmenninger. I 1992 får departementet fullmakt til å lage bruksordninger for privatallmenninger (Norge 1992c). Falkanger (2009) viser imidlertid til at «nødsregelen» fra 1992 som gir departementet rett til å gi bestemmelser om valg av styreorgan i privatallmenninger, fram til 2009 aldri var blitt benyttet. I NOU 2007 Den nye sameretten slås det fast at «Det er følgelig tvilsomt om det i dag finnes privatallmenninger i Norge» (NOU 2007:13, kapittel 8.5).

Behov for å begrense jakta

I dokumentene knyttet til salget fra Kongen til Müller slås det fast at bruksberettigede i allmenningen beholder sine rettigheter til seterdrift, beite, tømmeruttak til eget bruk og fiske (Høyesterett 1937). Retten til småviltjakt nevnes ikke eksplisitt i dokumentene da småviltjakt uten hund på denne tida i realiteten var en allemannsrett. Lokalbefolkningen i Verran hadde dermed fri tilgang til å jakte småvilt uten bruk av jakthund i allmenningen.

Mer effektive våpen gjorde det i siste halvdel av 1800-tallet mulig å felle så mye vilt at det gikk ut over bestandene. Jakt som allemannsrett gjorde det vanskelig å gjennomføre reguleringer av uttaket. All jakt ble gjennom jaktlovgivingen gjort til en grunneierrett i 1899. I jaktloven av 1899 gjøres unntak for stats-, privat- og bygdeallmenninger, der lokalbefolkningen i området opprettholder retten til å fiske og jakte uten hund (Norge 1899). Også jaktlovene av 1932 og 1951 stadfester på samme måte lokalbefolkningens rett til småviltjakt i privatallmenningene (Stenseth 2005, side 130). Den generelle tilgangen til jakt ble strammet gradvis inn hver gang jaktlovgivingen ble revidert (i 1932, 1951 og 1981). Diskusjonen rundt lovene handlet om hvorvidt bærekraftig jakt skulle oppnås gjennom grunneiers eksklusive rettigheter eller gjennom ordninger der en også sikret andre tilgang. I 1951 er det tilgang til jakt for allmennheten, forstått som både lokale og ikke-lokale jegere, som er det viktigste spørsmålet. Dette var også viktig da Viltloven ble utformet i 1981 (Norge 1981), i tillegg til innføring av jegerprøve og prinsippet om at alt vilt er fredet utenom spesifisert jakttid. I forbindelse med Viltloven forsvinner regelen om lokalbefolkningens rett til småviltjakt uten hund i privatallmenninger. I forarbeid til loven ble det foreslått å beholde paragrafen (NOU 1974:21, 122 §43), men i Miljøverndepartementets forslag til Stortinget (Miljøverndepartementet 1980, 57-62) er den tatt bort uten kommentarer. Utelatelsen kommenteres heller ikke i debatten om loven i Stortinget (Kommunal- og miljøvernkomiteén 1980-81, 17-19), der en er mest opptatt av å sikre tilgang til jakt for allmennheten (§36 i

departementets forslag). Samtidig noterer vi at det ikke er tillatt å skille jaktretten fra grunneiendommen for lengre tid enn 10 år om den ikke er en del av bruksretten. Men jordskifteretten kan fremdeles bestemme at jaktretten skal være felles, helt eller delvis.

På bakgrunn av dette synes det rimelig å konkludere med at bygdefolket i Verran sin lovfestede rett til småviltjakt uten hund i Folla foss privatallmenning ble avviklet 1. januar 1982, da Viltloven trådte i kraft uten presisering av lokalbefolkningens jaktrett i privatallmenning. Fra nå av hadde grunneier alene retten til all jakt, så fremt ikke private kontrakter eller avtaler tilsa noe annet. Allmennhetens tilgang til jakt var riktignok vektlagt i lovgivingen, men ikke som allmenningsrettigheter og uten særfordeler til dem som hørte til lokalsamfunnet.

Grunneierskapet

Historien til Folla foss privatallmenning etter salget fra Kongen i 1801 har vært tett knyttet til skogsdrift og lokal treforedling (Berge og Haugset 2013). Fra 1919 ble skog- og utmarksområdet eid av Nord-Trøndelag fylkeskommune, som utnytter fallrettighetene til kraftproduksjon og dessuten drev tremasseproduksjon i Folla foss. Tresliperiet utgjorde en viktig hjørnesteinsbedrift i lokalsamfunnet, og hentet råvarer blant annet fra skogene i allmenningen. Fra 1967 etableres Malm jakt- og fiskeområde som en fellesforvaltningsinstitusjon der både grunneiere, lokale jegere og bruksberettigede deltar. Folla foss privatallmenning utgjør cirka halvparten av Malm jakt- og fiskeområde, og det fastsettes regler for deling av utbytte fra jaktkortsalg med ulike regler i allmenningen og på de private gårdseiendommene. Den delen av overskuddet som tilfaller Folla fabrikk skal i sin helhet pløyes tilbake til viltstell og tilrettelegging i området, mens de øvrige grunneierne kan benytte sin del fritt (Haugset og Berge 2013b). Malm jakt- og fiskeområde fungerer fram til 1997. Basert på omtaler i lokalavisa synes forvaltningsinstitusjonen å legge til grunn at lokalbefolkningen hadde rett til småviltjakt uten hund, selv om det ikke var full enighet om dette blant alle involverte (Haugset og Berge 2013b).

Som en følge av store underskudd og vanskeligheter med å drive tresliperiet lønnsomt, solgte Nord-Trøndelag fylkeskommune Folla fabrikk sammen med skog og utmarksområdene som hørte til fabrikk, til Folla bruk AS i 1983. Bjørn Lyng og Lyng Industrier AS var hovedaksjonær i dette nystiftede selskapet, og i den videre omtalen betegner vi derfor for enkelthets skyld Lyng som eier. Salget av utmarkseiendommen til en privat industriherre var svært kontroversielt, og utløste sterke reaksjoner lokalt. Lokalbefolkningen var redd en ny, privat eier ville føre til begrensninger når det gjaldt deres bruk av området (Haugset og Berge 2013b). Hensynet til å berge hjørnesteinsbedriften og arbeidsplassene veide tungt, men fylkeskommunen forbeholdt seg gjenkjøpsrett til utmarkseiendommen og kontraktfestet dessuten at «de bruksberettigede skal uavkortet beholde sine rettigheter i områdene. Det samme gjelder allmennhetens bruk, som vil kunne foregå som tidligere» (sitat fra kontrakten med Lyng, se Haugset og Berge 2013b (vedlegget)). Lyng utfordret ikke bygdefolkets jaktrettigheter i allmenningen, og selskapet gikk inn som deltaker i Malm jakt- og fiskeområde på samme betingelser som fylkeskommunen.

I 1989 solgte Lyng 70 prosent av aksjene i Folla bruk AS til Norske Skog (Trønder-Avisa 23. desember 1988, side 8), og i 1991 erverver Norske skog også resten av aksjene i selskapet. Igjen var Folla foss privatallmenning en brekkstang for å berge viktige arbeidsplasser ved tresliperiet, blant annet fordi en i konsesjonsbehandlingen setter betingelser om at driften ved tresliperiet skal opprettholdes (Trønder-Avisa 1. februar 1991, side 12). I 1995 trakk Norske Skog seg fra fellesforvaltningen i Malm jakt- og fiskeområde, med virkning fra jaktseasonen 1997. Begrunnelsen var at selskapet nå ønsket å selge jakta kommersielt, på samme måte som på sine øvrige eiendommer. Norske Skog mente de var på trygg juridisk grunn i dette valget, men den lokale motstanden ble likevel stor (Haugset og Berge 2013b). I denne perioden er det flere som uttaler seg i avisspaltene som er av den oppfatning at fylkespolitikere som behandlet salget til Lyng i 1983 ønsket at allmennhetens bruk av området skulle tinglyses som en heftelse på eiendommen. Noen slik tinglysning ble ikke foretatt, og i skjøtet står det eksplisitt at punktet om allmennhetens bruk ikke skal tinglyses (Nord-Trøndelag fylkeskommune 1983). Da Trønder-Avisas journalist konfronterte daværende fylkesordfører Bjarne Håkon Hansen med den «manglende» tinglysningen, svarte han at «hvis rettigheter skal kunne tinglyses som heftelse på en eiendom, må det defineres nøyaktig hva som er innholdet i rettigheten og angis hvilke personer som har rettigheten. Det er vanskelig i dette tilfellet.» (Trønder-Avisa 9. september 1997, side 9, se Haugset og Berge 2013b).

Hansen har rett i at det er krevende å håndtere allmenningsretter innenfor Grunnbok-Matrikkelssystemet. Men verken innholdet i rettigheten eller angivelse av hvilke personer som har retten ville by på uoverstigelige problemer for formuleringen av et servitutt. Problemet ligger i at Stortingets vedtak om ny jaktlov i 1981, gjeldende fra 1. januar 1982, forbød å skille jakta fra bruken av grunneiendommen. Dette stoppet tinglysing av en servitutt som kunne videreføre lokalbefolkningens rett til jakt uten hund på småvilt.

Fylkeskommunen tok inn i kontrakten med Folla bruk A/S setninger som erkjente at rettighetene fantes, og at de skulle være uforandret. Dokumenter som «anerkjenner» en rett kan tinglyses, men krav om tinglysing er knyttet til grunnbokshjemmel til retten. Dersom Fylkeskommunen hadde erkjent at de i 1982 satt med grunnbokshjemmel til jakta, ville utskifting av den gamle privatallmenningen kanskje vært den eneste muligheten de hadde for å beholde den lokale jakt og fiskeretten. Det er imidlertid ikke vanskelig å forestille seg at administrasjon, politikere eller juridiske rådgivere i fylket i 1982 overså lovendringen. Privatallmenning var et «ikke-eksisterende» fenomen. Likevel synes det mellom 1983 og 1997 å ha vært en oppfatning blant flere sentrale aktører at en slik heftelse om allmennhetens bruk fantes (Haugset og Berge 2013b, side 17).

Jaktstriden

Med henvisninger både til hevdvunnet rett over generasjoner, allmenningsretter og kontrakter i forbindelse med salget fra Fylkeskommunen til Lyng, oppfordret en gruppe lokale jegere til aksjoner: Jakt uten jaktkort og mannsterk sinking av sauer på dagen for jaktstart nevnes i avisspaltene som egnede virkemidler (Haugset og Berge 2013b). Redaktøren i lokalavisa beskriver «jaktstriden» på denne måten i en lederartikkel om temaet på jaktstartdagen i 1997:

Det er storkonsernets overgrep mot enkeltmennesket. Småhakkernes kamp mot en multinasjonal gigant. Kapitalismens inntogsmarsj i et område preget av kollektiv, solidarisk tankegang. Samvirketanken som er forlatt til fordel for privat pengemakt. Allemannsretten i kollisjon mot den private makt. (Trønder-Avisa 10. september 1997, side 3, se Haugset og Berge 2013b, s. 17-18).

I 1998 inngikk gårdbrukerne med bruksretter et forlik med Norske Skog om jakta, men dette forkastes av Verran rettighetslag som ivaretar interessene til blant andre eiendomsløse jegere. I 2002 tar Norske Skog et nytt initiativ for å få kontroll over småviltjakta på eiendommen. Forslaget, som blant annet innebærer at lokalbefolkningen skal betale markedspris for jakta, møter stor motstand. På ny oppfordres det til jakt uten å løse jaktkort, og i 2003 politianmelder Norske Skog Malm jeger- og fiskerforening samt en gruppe enkeltpersoner for ulovlig jakt. Politimesteren henla imidlertid alle sakene der Norske Skog anmeldte ulovlig jakt i Verran, fordi man mente sakene hadde så sterk privatrettslig karakter. Norske Skog og bygdefolket stilte med hver sin juridiske betenkning av allmenhetens bruksrett i allmenningen, med motsatte konklusjoner. En kunne ikke frikjenne eller straffe noen for forholdet, uten samtidig å ta stilling i rettighetsspørsmålet. Det vurderte politiet at de ikke hadde kompetanse til, og forholdet ble betraktet som en sivil sak fra politiets side. Norske Skog fikk heller ikke medhold da de påklaget henleggelsen til Statsadvokatene i Trondheim (Haugset og Berge 2013b).

Norske Skog solgte i 2004 eiendommen til Ulvig Kiær AS. På ny oppfordret sentrale personer i Malm jeger- og fiskerforening til ulovlig jakt via avisspaltene. I 2012 inngikk imidlertid foreningen en samarbeidsavtale med Ulvig Kiær om forvaltning av området og salg av jaktkort (Haugset og Berge 2013b). I 2013 «gjenoppstod» Verran rettighetslag med krav om at Malm jakt- og fiskeområde skal gjenopprettes på de samme betingelsene som tidligere (Trønder-Avisa 24. september 2013).

Vår gjennomgang av utviklingen i lovverket rundt allmenninger og jakt gir grunn til å tro at det uten særskilt avtale ikke lenger finnes jaktrettigheter for bygdefolket i privatallmenninger. Siden det er utvilsomt at det i Follafoss fremdeles finnes beite- og seterrett på allmenningsrettslig grunnlag, er Follafoss fremdeles etter loven privatallmenning. Punktet i kontrakten og skjøtet ved overdragelsen til Lyng binder i henhold til allmenn avtalerett de som skriver under avtalen, men ingen andre. Siden det ikke fantes noen heftelse på eiendommen om andres rettigheter til småviltjakt, er det ikke urimelig at Norske Skog følte seg trygg på å ha retten på sin side i 2002. Politiet avviste imidlertid anmeldelsen av ulovlig jakt, og henviste til en privat rettstvist. Ingen av partene i jaktstriden har tatt saken videre til rettsvesenet som sivil sak.

Oppfatninger blant dagens brukere av området

Enkeltpersoner og grupper i Verran har stått fram med sterk overbevisning om at lokalbefolkningen har eller bør ha rett til småviltjakt uten hund i allmenningen (Haugset og Berge 2013b). Innholdsanalysene av avisartiklene gir likevel ikke noe svar på hvor utbredt disse oppfatningene er eller har vært blant folk flest i Verran eller blant brukerne av utmarksområdet. I mai 2012 gjennomførte vi en spørreundersøkelse til personer som bruker området Follafoss privatallmenning, enten som hytteeier, beiterettshaver eller jeger (Haugset og Berge 2013a). Et sentralt spørsmål var hvilken oppfatning respondenten hadde av jakt- og fiskerettighetene i Follafoss allmenning. Spørsmålet ble formulert som hvorvidt respondenten mener grunneier alene har rettigheter til jakt og fiske i allmenningen. Fordi mottakerne av undersøkelsen både er lokalbefolkning og utenbygds (halvparten av hyttefolket er bosatt utenfor Verran kommune), og vi var usikre på hvor godt kjent denne uenigheten egentlig var, valgte vi å presentere spørsmålet slik:

Jakt og fiskeretten i Follafoss allmenning er omstridt. Mange i lokalsamfunnet vil hevde dette er gamle allmenningsretter for bygdefolket. Andre vil anta at jakt- og fiskerettene tilhører grunneieren. At grunneier har rettighetene innebærer blant annet at det er opp til grunneier å bestemme prisen, om det skal være fritt jaktkortsalg eller om en vil begrense kortsalg (selge området eksklusivt).

Vi spurte også om respondenten tror folk flest i Verran er enig i at grunneier alene har jakt- og fiskerettighetene i Follafoss allmenning. Svarene på disse to spørsmålene viser at 53,5 prosent av respondentene ikke er enig i at grunneier er alene om å ha jakt- og fiskeretter i allmenningen, og heller ikke tror at «folk flest» i Verran er enig i dette (en krysstabulering av svarene på spørsmålene er presentert i appendix). Ut fra svarene respondentene gir kan det også synes som om troen på at folk flest er uenig står sterkere (73 prosent) enn respondentenes egen oppfatning av at grunneier ikke er alene om rettighetene (58 prosent). En av fire respondenter som enten er enig i at grunneier har enerett eller ikke har gjort seg opp noen mening, svarer likevel at de tror folk flest er uenig i grunneiers enerett til jakt og fiske. Vi argumenterer for at de 145 respondentene som både har svart at de selv er uenige i og tror at folk flest er uenige i at grunneier alene har rett til jakt og fiske, er de som har den sterkeste oppfatningen av det finnes allmenningsrettigheter til småviltjakt og fiske i Follafoss privatallmenning. Som utgangspunkt for analyser av hvem oppfatningene av allmenningsrettene står sterkest blant, lager vi derfor en ny, dikotom variabel «Mener allmenningsretter eksisterer» der disse 145 får verdien 1 og de øvrige verdien 0.

Det å ha en oppfatning av at allmenningsretter eksisterer, til tross for en relativt lang historie med strid rundt dem, kan ikke forklares med generelle personkarakteristikker som kjønn og alder, eller med generelle eller nasjonale verdier. Lokal kultur og personlig interesse i jakt og fiske kan imidlertid tenkes å bidra til å forklare disse holdningene. Også kunnskap om de politiske og juridiske sidene ved den lange striden om jakt- og fiskerettighetene kan ha innflytelse på respondentens standpunkt. Vi gjennomførte en logistisk regresjon for å se hvordan disse forholdene påvirket tilbøyeligheten til å mene at allmenningsrettigheter eksisterer. Vi testet ut flere forklaringsvariabler blant dem vi hadde til rådighet.

Krysstabuleringer viser ingen signifikante forskjeller i oppfatning av allmenningsretter mellom de som selv eier utmarksområder større enn en hyttetomt og de som ikke gjør det. Derimot korrelerte både respondentens bosted, alder, kjønn, utdanningsnivå, forhold til jakt og medlemskap i Holden hytteeierforening og i Malm jeger- og fiskerforening med oppfatningen av allmenningsretter. Flere av de nevnte variablene korrelerer seg imellom. Vi har ikke gode variabler som indikerer kjennskap til den politiske og juridiske sidene av saken. Personer med høyskole- eller universitetsutdanning kan imidlertid tenkes å ha noe bedre forutsetninger for å sette seg inn i jus og kompliserte saksforløp enn de med grunnskole eller videregående opplæring. Kanskje er de også i gjennomsnitt noe mer kritiske og mindre tilbøyelige til for eksempel å ta grunneiers påstander som siste ord i saken. Regresjonen ble gjennomført for å finne ut hvilke variabler som påvirker oppfatningen av allmenningsrett, kontrollert for de øvrige variablene. Vi har prøvd ut flere variabler fra spørreundersøkelsen. Variabler som kjønn og alder hadde ingen signifikant påvirkning. Variablene som presenteres i likningen under er de som har signifikant påvirkning (tabell 1):

Tabell 1: Regresjon av variabelen «Mener allmenningsretter eksisterer» på bakgrunnsvariabler i spørreundersøkelsen (Haugset og Berge 2013a).

Avhengig variabel: Mener allmenningsretter eksisterer	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Bosatt i Malm eller Follafooss	1,041	,305	11,676	1	,001	2,832
Høyere utdanning	,731	,302	5,872	1	,015	2,077
Hvor viktig er tilgang til jakt for deg?	,084	,039	4,757	1	,029	1,088
Hvor viktig er tilgang til fiske for deg?	,167	,055	9,160	1	,002	1,181
Konstant	-2,310	,499	21,384	1	,000	,099

N=253, missing n=39, korrekt klassifisering 65,2 %.

Resultatene underbygger antagelsen om at lokal kultur (å være bosatt i lokalsamfunnet) og egeninteresse (å være opptatt av tilgang til jakt og fiske) påvirker tilbøyeligheten til å mene at allmenningsretter til jakt og fiske eksisterer. Også det å ha høyere utdanning har en sterk påvirkning.

I spørreundersøkelsen ønsket vi også å finne ut hvordan oppfatninger av at allmenningsretter eksisterer gir seg utslag i jakt- og fiskepraksis. Spørsmål om handlinger som kan være i strid med loven er et følsomt område. For ikke å be respondenten om å inkriminere seg selv, spurte vi om vedkommende visste om noen som henholdsvis fisket eller jaktet småvilt uten hund i Follafooss privatallmenning uten å kjøpe kort. Likevel fikk vi en del reaksjoner, samt at en betydelig gruppe utelot å svare på spørsmålene (Haugset og Berge 2013a). Spørsmålet er formulert slik at det ikke gir oss noen oversikt over hvor utbredt jakt- og fiskepraksisen er, men det dokumenterer at det faktisk foregår både småviltjakt og fiske uten kort i allmenningen (tabell 2).

Tabell 2: Respondentenes kjennskap til ulovlig (uten kort) jakt og fiske i Follafooss allmenning. Mange respondenter svarte «Vet ikke» eller unnlot å svare på disse spørsmålene. Prosentene i tabellen er beregnet av dem som svarte annet enn «vet ikke» på spørsmålene.

Kjenner du noen som:	Fisker uten å løse fiskekort?	Jakter småvilt uten å løse jaktkort?	Jakter storvilt uten å løse jaktkort?
Ja, jeg kjenner noen	47.6 % (n=185)	41.8 % (n=182)	6.9 % (n=101)
Hvor vanlig vil du si at dette er (på en skala fra 1-10)	6.8 (n=150)	4.8 (n=131)	1.7 (n=122)
Kjenner du til om grunneier har gjort noe for å stoppe dette?	14.0 % (n=121)	39.2 % (n=102)	3.8 % (n=76)

Se tabellene V8.61-69, side 119-121, i Haugset og Berge (2013a).

Diskusjon

Hvordan utviklet bygdefolkets jakttilgang, jaktpraksis og oppfatninger om egen jaktrett seg fra salg av grunnen fra Kongen og fram til i dag?

Folket i bygdene rundt Follafooss privatallmenning mistet sin lovfestede rett til småviltjakt uten hund i allmenningen med Viltloven (Norge 1981), der punktet om jakt i privatallmenninger ble utelatt «i det stille» uten debatt eller kommentarer (NOU 1974, Miljøverndepartementet 1980). På mange måter føyer denne hendelsen seg inn i en generell trend der andre grupper har styrket rettighetene sine på bekostning av lokalbefolkningen. Allmenningsretter, som i utgangspunktet var en generell rett for bygdefolket til å utnytte ressurser i allmenninger, finnes i dag igjen som bruksrettigheter knyttet til

gårdsbruk i et gitt område (Norge 1992b). Grunneier ble prioritert foran de øvrige eierne av ressursene i allmenningene når det gjaldt retten til jakt i 1899 (Norge 1899), og er også tilkjent rettighetene til viktige nye ressurser (vannkraft) og bruksmåter (naturvern med restriksjoner på bruk av allmenningsressursene) som «tida og tilhøva» gjør aktuelle i allmenningen (Runningen 2012; Reiten 2013; Norge 2009). I tillegg har interessene til allmennheten, forstått som alle innbyggere i landet uavhengig av bosted, blitt styrket gjennom tilgang til jakt og fiske i statsallmenninger (Norge 1975) og eiendommer i kommunalt eie (Norge 1964, Norge 1992a). Debatten rundt stadig mer restriktive regler for jakt har dreid seg om allmennhetens tilgang, mens lokalbefolkningen gradvis har mistet sine særfordeler.

Det endelige «dødsstøtet» for den lovfestede retten til jakt uten hund i privataallmenning må også sees i sammenheng med at privataallmenningen framstår som en marginal kategori med uklar status. Myndighetene uttrykker opp gjennom tiden noe vekslende syn på hvorvidt det eksisterer privataallmenninger eller ikke (Skogdirektøren 1909, NOU 1985, NOU 2007, Falkanger 2009). Privataallmenningen ble kanskje oppfattet som så marginal i 1981 at en av den grunn valgte å forenkle lovverket ved å utelate punktet om bygdefolkets jaktrett. Bygdefolket sin rett til småviltjakt uten hund i Follafoss privataallmenning kom dermed under press fra to kanter: Privataallmenningen har opphørt å eksistere, men skulle den likevel eksistere i et område så kan ikke retten til småviltjakt være en allmenningsrett forstått som en særrettighet for bygdefolket i området. At den lovfestede jaktretten forsvinner «i det stille» i skyggen av debatten rundt den generelle allmennhetens tilgang til jakt, kan ha bidratt til den uklarheten rundt jaktrettighetene i Follafoss privataallmenning som vi ser spor av i avisspaltene (Haugset og Berge 2013b).

Bygdefolkets jaktpraksis i allmenningen synes ut fra det datamaterialet vi har skaffet til veie å ha vært relativt uendret fra 1800 fram til midten av 1900-tallet: Området synes ganske enkelt å ha blitt brukt til jakt og fiske av lokalbefolkningen etter behag og behov, uten videre prosedyrer rundt dette. Da behovet for regulering av jakta i allmenningen melder seg, etableres en fellesforvaltningsinstitusjon (Malm jakt- og fiskeområde) som tar seg av viltstell og salg av jaktkort (Haugset og Berge 2013b). Denne ordningen innebar grunneiers aksept av bygdefolkets jaktrettigheter, da alt utbytte fra salg av kort i allmenningen i sin helhet ble benyttet til stell av området. Malm jakt- og fiskeområde besto så lenge grunneier var Nord-Trøndelag fylkeskommune (1919-1983), og under perioden der Lyng eide området (1983-1989). Hva salg til en privat grunneier kunne føre til for bygdefolkets bruk av området var et hett tema i den offentlige debatten rundt salget til Lyng, men samtidig veide hensynet til arbeidsplassene ved tresliperiet som hørte sammen med utmarkseiendommen tungt. Viltloven (Norge 1981) som utelot punktet om bygdefolkets jakt i privataallmenning ble vedtatt like før salget til Lyng, men vi har ikke funnet referanser til denne lovendringen i ordskiftet i Trønder-Avisa i forbindelse med overdragelsen av eiendommen. Fylkeskommunens intensjoner om å sikre lokalbefolkningen bruk av området som før nedfelles i et punkt i kontrakten med Folla bruk AS, og i avisspaltene antydes det at fylkespolitikkerne også ønsket å tinglyse dette som heftelse på eiendommen. At dette ikke lot seg gjøre kommer fram i media i forbindelse med at Norske Skog forlater fellesforvaltningsinstitusjonen Malm jakt- og fiskeområde i 1997 (Haugset og Berge 2013b). At en i ettertid ser at rettighetene teknisk sett ikke kunne vært tinglyst illustrerer godt hvordan nasjonale vurderinger av jordbruksnæringens behov (ikke skille jakt fra eie og bruk av eiendommen) griper inn i lokalsamfunnetes tilpasninger til bruk av lokale naturressurser.

Da Norske skog i 1997 bryter ut av Malm jakt- og fiskeområde, utfordres lokalbefolkningens bruk av området til småviltjakt uten hund i realiteten for første gang. Jaktstriden som kan følges i Trønder-Avisas spalter i perioden 1997-2004 viser at engasjementet og oppfatningen av å ha retten på sin side var sterk i alle fall i grupper av lokalbefolkningen. I avisspaltene antydes det dessuten at noen fortsetter sin jaktpraksis som tidligere, og overser grunneiers forsøk på å kommersialisere jakta i området. Det er imidlertid også initiativ til samarbeid, som da bruksberettigede gårdbrukere fant en ordning med grunneier om småviltjakt i 1998 og da Malm jeger- og fiskerforening inngikk avtale med grunneier Ulvig Kiær AS om stell og forvaltning av området i 2012 (Haugset og Berge 2013b).

I 2012 svarer 58 prosent av de som bruker Follafoss privataallmenning aktivt til rekreasjon eller næring (beiteretthavere) at de er uenig i at det er grunneier alene som har rett til jakt og fiske i området. 73 prosent svarer at de tror folk flest i Verran er uenig i at grunneier alene har jakt- og fiskerettene. Oppfatningen av at også andre enn grunneier har rettigheter til jakt og fiske står sterkest blant jakt- og fiskeinteresserte med høyere utdanning som bor i Malm og Follafoss – de to bygdene som ligger rundt Follafoss privataallmenning. En av fire som har svart på undersøkelsen, sier at de kjenner noen som jakter på småvilt i allmenningen uten å løse jaktkort (Haugset og Berge 2013a, tabell V8.64). Oppfatningene av at lokalbefolkningen har rett til småviltjakt uten hund og til fiske i Follafoss privataallmenning er derfor fortsatt til stede i betydelig grad blant aktive brukere av området, og mye tyder på at det fortsatt forekommer noe jaktpraksis i tråd med dette synet. Datamaterialet vårt gir ingen indikasjon på omfanget av denne jaktpraksisen i dag, men det antydes at småviltjakt med basis i oppfattede allmenningsretter har vært en kontinuerlig praksis fram til i dag .

Hva er det med denne utviklingen som har gitt grobunn for relativt skarpe konflikter og stort engasjement rundt lokalsamfunnets jaktretter også i dag?

For det første er det naturligvis i utgangspunktet en interessekonflikt mellom grunneier og de med allmenningsretter til småviltjakt uten hund, der styrking av rettighetene til en part vil gå ut over den andre. Det er flere forhold i den lokale konteksten i Verran som kan forklare skarpe konfliktlinjer i dette perspektivet. Tilgang til natur er generelt viktig for innbyggerne i Verran (Haugum og Sivertsen 2010), og høsting fra naturen framheves som en sentral aktivitet i forbindelse med hytteliv (Haugset 2011). I det tidligere gruvesamfunnet Malm var jakt-, fiske og friluftslivstradisjonene blant gruvearbeiderne svært sterke (Larsen, Skevik og Vanebo 2006). Eiendomsløse, lokal jegere og fiskere har brukt

allmenningen flittig, og det er derfor en betydelig gruppe som får sine interesser innskrenket når tradisjonelle allmenningsretter går over til individuelt eie for grunneier. På lederplass i Trønderavisa tegnes et bilde av storkonsernets maktovergrep mot «småhakkerne» (Haugset og Berge 2013b). Malms spesielle historie som et sosialt lagdelt industristed, der en heller ikke var fremmed for arbeidsfolkets kamp mot en mektig arbeidsgiver, kan ha bidratt til å skjerpe jaktkonflikten.

For det andre synes utviklingen av jaktretten fra allmenningsrett til individuelt eie å preges av uklarhet, kompleksitet og av prosesser som har foregått i det stille og uten offentlig oppmerksomhet eller debatt. Privatallmenningen hadde en uklar status som i utgangspunktet avvirket, men likevel eksisterende i enkelte områder. Da punktet om lokalbefolkningens rett til jakt og fiske i privatallmenninger utelates fra Viltloven i 1981, skjer dette uten offentlig debatt eller begrunnelse fra de lovgivende myndighetenes side. Lite oppmerksomhet om utelatelsen da loven ble behandlet politisk har sannsynligvis ført til lite kunnskap lokalt om endringen, og dermed også liten mulighet til å protestere. Bygdefolket i Malm og Follafoss hadde uansett fått sikret sine jaktrettigheter videre gjennom kontrakten Nord-Trøndelag fylkeskommune inngikk med Folla bruk AS året etter at Viltloven kom.

Lovgivningen har siden 1964 (Norge 1964 og 1992a) hatt bestemmelser om at fisket i områder i kommunal (og fra 2012 også fylkeskommunal) eie skal forvaltes med tanke på maksimal tilgang for publikum. Det er ikke merkelig at folk i Follafoss oppfattet og oppførte seg som om området var i offentlig eie både før og etter 1982. Fylkeskommunen la betydelig innsats i å forsøke å sikre allmennheten bruk av området som før ved salget til Lyng. Det synes å ha vært en feilaktig oppfatning blant flere sentrale aktører om at dette også var tinglyst som heftelse på eiendommen.

Totalt sett bidrar alle disse forholdene til et uoversiktlig og komplisert bilde av hva som er status juridisk for lokalsamfunnets jaktrettigheter i allmenningen. Denne uklarheten synes å ha gjort begge parter sikre på å ha jusen på sin side (Haugset og Berge 2013b), noe som kan ha bidratt til å skjerpe frontene i konflikten.

Et tredje forhold som kan ha virket inn, er det kollektive minnet i lokalsamfunnet om fellesforvaltningsinstitusjonen Malm jakt- og fiskeområde som besto i 30 år. Det fantes en institusjon som forvaltet området og jakta, der samtlige jaktinteresserte innbyggere i bygdene kunne komme til orde dersom de ønsket det. Da grunneier i Follafoss allmenning brøt ut av dette samarbeidet, var reaksjonene svært sterke lokalt. Malm jakt- og fiskeområde hadde fredet området for småviltjakt i to sesonger (1995-1996 og 1996-1997) like før Norske Skog brøt samarbeidet. Beslutningen om fredningen ble gjort etter rypetellinger som viste svært lave bestander i området (Haugset og Berge 2013b). Lokalbefolkningens oppfatning av behovet for privatisering (overgang til individuelt eie) for å hindre overbeskatning og «allmenningens tragedie», må forstås i lys av dette: Malm jakt- og fiskeområde hadde allerede tatt grep for å hindre at rypebestandene ble ødelagt. Det var ingen «open access-situasjon» i Follafoss allmenning selv om lokalbefolkningen hadde tilgang til jakt. Kanskje kan dette ha gitt grobunn for et inntrykk av en grådig grunneier som tok jaktretten fra bygdefolket av rent kommersielle grunner, og dermed bidratt til steilere fronter.

Konklusjon

Selv om det finnes få privatallmenninger i dag, kaster historien og analysen av jaktrettighetene som forsvant i Verran lys over flere aktuelle tema i naturressurs- og utmarksforvaltning. For det første er den sterke motstanden og aksjonene bygdefolket gikk til da grunneier brøt ut av jakt- og fiskesamarbeidet i 1997 et av flere eksempler på at denne typen motstand kan være effektiv og får reelle konsekvenser (Flø 2009, 2011, Acheson og Acheson 2010). Egenskaper ved lokalsamfunnet, det vil si lokale tradisjoner, kultur og historisk praksis, er også her med og gir rammebetingelser for forvaltning og bruk av naturen (Ostrom 2005). Eksempelet gir en illustrasjon av hvor viktig det alminnelige lovprinsippet om «tida og tilhøva» er, og at en i lovgivningen på området lokale rettigheter i utmark ikke har tatt tilstrekkelig hensyn til dette. Analysen viser også hvordan utvikling i lovgiving på flere ulike felt (knyttet til jakt, allmenninger og forvaltning av fiske på offentlig eid grunn) påvirker hverandre og bidrar til uklarhet og kompleksitet. Norsk utmark, hvor mange delvis motstridende interesser møtes på de samme arealene, mangler et lovverk som ivaretar helheten. I stedet preges regelverket av fragmentering, vage regler og interessekonflikter i offentlig forvaltning (Winge 2012).

Endelig vil vi peke på et fenomen som skiller Norge fra de fleste andre land: den gradvis sterkere reservasjonen av allmenningsrettene til beste for den jordbrukende befolkningen. Trenden går langt tilbake i tid og er så vidt vi kan se ikke undersøkt systematisk. Et alternativ som er mer vanlig ellers i Europa er at det er innbyggerne i landsbyen (i Norge ville det vært bygda) som har allmenningsretter. Den utviklingslinja vi ser i Norge har blant annet fått den konsekvensen at en minkende gruppe jordbrukere har stått i et visst motsetningsforhold til resten av lokalbefolkningen. Etter hvert som gruppen av aktive jordbrukere minker og endrer driftsmåte forsvinner stadig mer av tradisjonelle allmenningsretter. Motsetningsforholdet kan nok ha bidratt til at det har vist seg vanskelig å finne støtte for etablering av nye allmenningsretter slik lovforståelsen av allmenningsrettens natur kunne gitt grunnlag for. Den strenge forståelsen av hva en allmenning er kan nok også ha sammenheng med et annet fenomen i norsk lovgivning. Det er i Norge vanskelig å etablere organisasjoner som kan fungere etter gamle allmenningsrettslige prinsipper for nye typer fellesressurser slik en kan se i flere land i Europa i dag (Moor 2013). Vi mangler gode lover som kan sikre medlemmenes innsats mot gratispassasjerer og overforbruk.

Referanser

Acheson, James M., and Julianna Acheson. 2010. Maine land: Private property and hunting commons.

International Journal of the Commons 4 (1):552-570.

Berge, Erling og Anne Sigrid Haugset. 2013. Local ideas about rights of commons in the context of a historical transformation from commons to private property. Arbeidsnotat 2013:14. Steinkjer: Trøndelag Forskning og Utvikling.

Berge, Erling, and Eda Kranakis. 2011. Technology-dependent commons: The radio spectrum. International Journal of the Commons 5 (1):86-91.

Berkes, Fikret. 2007. Commons in a Multi-level World. International Journal of the Commons 2 (1):1-6.

Berkes, Fikret, Johan Colding og Carl Folke (red.). 2003. Navigating social-ecological systems: building resilience for complexity and change. Cambridge: Cambridge University Press.

Bertacchini, Enrico, Giangiacomo Bravo, Massimo Marrelli, and Walter Santagata, eds. 2012. Cultural commons: a new perspective on the production and evolution of cultures. Cheltenham, UK: Edward Elgar.

Bravo, Gianiacamo og Tine De Moor. 2008. The commons in Europa: from past to future. International Journal of the Commons, vol. 2 (2): 155-161.

Dragsten, Sverre. 2007. Framvekst og utvikling av norsk allmenningsrett - de lange linjer. In ALLMENNINGER OG SAMEIER. Foredrag holdt ved DKNVS-seminar 27. april 2006 i samarbeid mellom Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab og Thomas Angell's Stiftelser, edited by S. Supphellen, 1-14. Trondheim: Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab.

Ekman, Lisa. 2010. Å skape bygda. En studie av et kulturprosjekt i Malm i Nord-Trøndelag. Masteroppgave i samfunnsgeografi. Trondheim: NTNU, Geografisk institutt.

Eriksen, Gunnar K. 2008. Alders tids bruk. Bergen: Fagbokforlaget.

Falkanger, Thor. 2009. Allmenningsrett. Oslo: Universitetsforlaget.

Falkanger, Thor, and Aage Thor Falkanger. 2007. Tingsrett. Oslo: Universitetsforlaget.

Fedreheim, Gunn Elin. 2013. Value creation on Norway's green gold. An analysis of policy formulation and implementation in the field of nature conservation. Ph.D. i sosiologi. Bodø: Universitetet i Nordland.

Flø, Bjørge Egil. 2011. Sex, sprit og størkse. Marknaden i møte med den østerdalske jaktetos. I M. S. Haugen og E. P. Stræte (red.): Rurale brytninger. Trondheim: Tapir akademisk forlag.

Flø, Bjørn Egil. 2009. Bygdedyret og elgen – ei stivhengig analyse av næringsutvikling i elgskogen. I R. Almås, M. S. Haugen, J. F. Rye og M. Villa (red.): Den nye bygda. Trondheim: Tapir akademisk forlag.

Frischmann, Brett M. 2012. Infrastructure: the social value of shared resources. New York: Oxford University Press.

Haugset, Anne Sigrid og Erling Berge. 2013a. Lokal sedvane i bruken av utmarka i Verran kommune. Arbeidsnotat 2013:1. Steinkjer: Trøndelag Forskning og Utvikling.

Haugset, Anne Sigrid og Erling Berge. 2013b. Jakt- og fiskerett i Follafoss allmenning. Basert på innholdsanalyse av artikler i Trønder-Avisa 1965-2012. Arbeidsnotat 2013:11. Steinkjer: Trøndelag Forskning og Utvikling.

Haugset, Anne Sigrid. 2011. Samspillet mellom formelle og uformelle institusjoner i bruk, vern og forvaltning av utmark. Rapport 5/2011. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.

Haugum, Margrete, og Håkon Sivertsen. 2010. Selvbilde, identitet og omdømme. Veien fra industrisamfunn til småsamfunn i Verran. Rapport 2010:2. Steinkjer: Trøndelag Forskning og Utvikling.

Hess, Charlotte, og Elinor Ostrom. 2007. Understanding knowledge as a commons: from theory to practice. Cambridge, MA: MIT Press.

Høyesterett. 1937. Dom 19. mars 1937 i L.nr. 36/1 s.å.: Petter Ystmark m fl. (advokat O. Solnørda) mot A/S Folla (advokat Valentin Voss og advokat T. Bendixen) og Spillum Dampsag og høvleri (advokat G. Sjaastad). Norsk Retstidende 102:158-172.

Larsen, Knut Arne, Henry Skevik og Odd. H. Vanebo. 2006. Fosdalen og Malm i 100. Steinkjer: Fosdalsgruvas venner. Miljøverndepartementet. 1980. Ot. Prp. Nr. 9 (1980-81) Om lov om viltet. I Forarbeid til lovene 1981. Bind II. Forarbeid til lover nr 28-60, redigert av Justisdepartementet. Oslo: Justisdepartementet.

Moor, Tine de. 2013. Homo Cooperans. Institutions for collective action and the compassionate society. Utrecht: University of Utrecht. Lenke: http://www.collective-action.info/sites/default/files/webmaster/_PUB_Homo-cooperans_EN.pdf (lesedato: 30. august 2013).

Nord-Trøndelag fylkeskommune. 1983. Skjøte på eiendomsoverdragelser til Folla Bruk AS. Dagbokført 30. desember 1983, 10638. Hønefoss: Kartverket/ Sørenskriveren i Inderøy.

Norge. 1857a [1905]. Lov 1857-10-12 Inneholdende bestemmelser om almindeligsskove. I Almindelig Norsk Lovsamling. Andet Bind 1851-1876, redigert av P. I. Paulsen, J. E. Thomle og C. S. Thomle, 211-212. Oslo: Aschehoug.

Norge. 1857b [1861]. Lov 1857-10-12 Om Jords og Skovs Udskiftning af Fællesskab. I Almindelig Norsk Lovsamling for Tidsrummet fra 1660-1860, redigert av O. Mejlænder, 1441-1447. Christiania: Chr. Tønsbergs Forlag.

Norge. 1863 [1905]. Lov 1863-06-22 Om skovvæsenet. I Almindelig Norsk Lovsamling. Andet Bind 1851-1876, redigert av P. I. Paulsen, J. E. Thomle og C. S. Thomle, 461-477. Oslo: Aschehoug.

Norge. 1899 [1907]. Lov 1899-05-20 Nr. 2 Angaaende jagt og fangst (jaktloven). I Almindelig Norsk Lovsamling. Femte bind 1895-1899. redigert av P. I. Paulsen, J. E. Thomle og C.S. Thomle, 1033-1046. Oslo: Aschehoug.

Norge. 1975. LOV-1975-06-06-31 Lov om utnyttning av retter og lunnende m. m. i statsallmenning (fjelloven). Landbruks- og matdepartementet. Oslo: Lovdata.

Norge. 1981. LOV-1981-05-29-38 Lov om jakt og fangst av vilt (viltloven). Klima- og miljødepartementet. Oslo: Lovdata.

Norge. 1992a. LOV 1992-05-15 nr 47 Lov om laksefisk og innlandsfisk mv. (lakse- og innlandsfiskloven). Klima- og miljødepartementet. Oslo: Lovdata.

Norge. 1992b. LOV-1992-06-19-59 Lov om bygdeallmenninger. Landbruks- og matdepartementet. Oslo: Lovdata.

Norge. 1992c. LOV-1992-06-19-61 Lov om opphevelse av og endringer i gjeldende lovgivning om allmenninger m.v. Landbruks- og matdepartementet. Oslo: Lovdata.

Norge. 2009. LOV 2009-06-19 nr 100: Lov om forvaltning av naturens mangfold (naturmangfoldloven). Oslo: Lovdata.

NOU. 1974. NOU 1974:21 Viltstell, jakt og fangst. Oslo: Universitetsforlaget.

NOU. 1985. NOU 1985:32 Revisjon av almenningslovgivingen. Oslo: Universitetsforlaget/Statens forvaltningstjeneste.

NOU. 2007. NOU 2007:13 Den nye sameretten. Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet (nettadresse: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/nouer/2007/nou-2007-13.html?id=491883>, lesedato 27. februar 2014).

Ostrom, Elinor. 2005. Understanding Institutional Diversity. Princeton: Princeton University Press.

Paavola, Jouni. 2007. Institutions and environmental governance: A reconceptualization. Ecological Economics 63 (1):93-103.

Paavola, Jouni. 2008. Governing atmospheric sinks: the architecture of entitlements in the global commons. International Journal of the Commons 2 (2):313-336.

Reiten, Mari. 2013. Allmenningsrett og naturvern i Skjåk kommune - Erfaringer fra bruk og vern av ressursene i Skjåk Almenning. Mastergradsoppgave, Institutt for landskapsplanlegging, Norwegian University of Life Sciences, Ås.

Runningen, Irene. 2012. Fjellstyrene 100 år. Glimt fra historien. Oslo: Norsk Fjellstyresamband.

Skogdirektøren. 1909. Skogvæsenets Historie. Utgitt i anledning av det offentlige skogvæsens 50-årige virksomhet 1857-1907. I. Del Historik. Kristiania: Grøndahl & Søn's Boktrykkeri.

Stortinget. 1964 [1966]. LOV 1964-03-06 Om laksefisket og innlandsfisket. I Norges Lover 1682-1965, redigert av T. F. Grundt and H. Bahr. Oslo: Det juridiske fakultet, Grøndahl&Søn Boktrykkeri.

Stenseth, Geir. 2005. Almenningens janusansikt. En sammenliknende rettslig analyse av almennings- og sameieforhold i norsk utmark. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Stern, Paul C. 2011. Design Principles for Global Commons: Natural Resources and Emerging Technologies. International Journal of the Commons 5 (2).

Taranger, Absalon (translator). [1276] 1915. Magnus Lagabøter's Landslov. Oslo: Universitetsforlaget, 1979

Trønder-Avisa 23. desember 1988, s. 8: Kjøper Folla for 155 mill. kroner.

Trønder-Avisa 1. februar 1991, s. 12: Norske Skog får Verran-konsesjon.

Trønder-Avisa 24. september 2013, s. 9: Krangler om jaktrettigheter.

Winge, Nicolai. 2012. Kampen om arealene. Rettslige styringsmidler for en helhetlig utmarksforvaltning. Doktoravhandling forsvart ved Det juridiske fakultet. Oslo: Universitetet i Oslo

Appendix

Krysstabulering av respondentenes svar på spørsmålene om oppfatninger av jakt- og fiskerett i Follafooss privatalldenning. Prosentverdien angir andelen av alle som har svart på begge spørsmålene (n=271).

Samvariasjon styrke: Cramer's V = .428		«Folk flest» sin oppfatning: Tror du folk flest i Verran er enig i at grunneier alene har jakt- og fiskerettighetene i Follafooss allmenning?			Total (egen oppfatning)
		Ja	Nei	Vet ikke	
Personlig oppfatning:	Grunneier har jakt- og fiskerettene	6	23	7	36
		2,2%	8,5%	2,6%	13,3%
	Grunneier er ikke alene om å ha rettigheter	8	145	4	157
		3,0%	53,5%	1,5%	57,9%
	Jeg har ingen mening om det	5	30	43	78
		1,8%	11,1%	15,9%	28,8%
		19	198	54	271
Total («folk flest» sin oppfatning)		7,0%	73,1%	19,9%	100,0%